

Vasilij Melik

NEKAJ O CENAH, PLAČAH IN KULTURI
V PREDMARČNI DOBIReferat na posvetovanju o zgodovini denarstva in banč-
ništva na Slovenskem. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984.

I

Glavna denarna enota v predmarčni dobi na našem ozemlju je bil goldinar (gld) ali forint (ft) konvencijske veljave, ki se je delil na 60 krajcarjev (kr). Konvencijska veljava ima svoje ime po konvenciji med Avstrijo in Bavarsko, sklenjeni leta 1753; ki so se ji pridružile pozneje še nekatere druge države. V veljavi je bila vse do leta 1858. Konvencija je določala, da bodo iz kölnske marke čistega srebra (na Dunaju 0,23389 kg) kovali 20 goldinarjev. En goldinar je imel torej 11,6945 gramov srebra. Kovali so srebrnike po 2 in po en goldinar; čistina je znašala pri obeh 833 tisočink. Srebrnik za 2 gld je tehtal 28 gramov, srebrnik za 1 gld pa 14 gramov. Srebrniki za 20, 10, 5 in 3 krajcarje so imeli manjšo čistino: srebrnik za 20 kr 583 tisočink, srebrnik za 10 krajcarjev 500 tisočink, srebrnik za 5 kr 438 tisočink, srebrnik za 3 kr 344 tisočink; v vojnih časih so bili kovanci za 3 krajcarje iz bakra, brez srebra. Drobiž je bil bakren. Kovali so novce po 1 krajcar, po pol in četrt krajcarja. Četrt krajcarja je bil torej najmanjši znesek, ki se ga je dalo poravnati z denarjem. Bankovce so tiskali po 1000, 100, 50 in 10 gld. S papirnatim denarjem so bile v času francoskih vojn velike težave. Tiskali so papirnat denar tudi za manjše zneske, za 2 in 1 gld, pa tudi za še manjše vrednosti. Natiskali so mnogo preveč denarja, posledica je bila inflacija. Stanje se je popravilo šele po letu 1816, ko so ustanovili privilegirano avstrijsko nacionalno banko. Večino predmarčne dobe je poleg konvencijske veljave obstajala tudi dunajska veljava za papirnat denar iz leta 1811 (tako imenovani Einlösungs-scheine) in 1813 (Antizipationsscheine). Ta papirnat denar je bil vreden le dve petini konvencijskega denarja. Konvencijski in dunajski denar sta krožila istočasno, zato moramo biti pri branju zneskov iz predmarčne dobe zelo previdni, saj jih nekje navajajo v konvencijski veljavi, nekje v dunajski, nekje pa brez pojasnila, tako da smo v zadregi, ker ne vemo, za katero veljavo gre. Na Štajerskem je bilo denarja dunajske veljave veliko, na ozemlju nekdanjih Ilirskih provinc pa ne, vendar zneske tudi tu kdaj pa kdaj navajajo v dunajski veljavi. Konvencijsko veljavo navajajo s kraticami CW, CM (Conventionsmünze), MM (Metalmünze) ali s podatkom »v srebru«, dunajsko s kratico WW (Wiener Währung). Tu bomo vseskozi govorili samo o goldinarjih konvencijske veljave. Kako bi ta goldinar primerjali z današnjim dinarjem? Popolnoma se je spremenil denarni sistem, spremenilo se je življenje, spremenilo se je vrednotenje. Zato je primerjava vrednosti nekdanjega in sedanjega denarja težek problem, ki tare vse gospodarske zgodovinarje. Ponuja se obilo rešitev in metod, toda vsaka ima svoje slabe strani. Ne bomo razpravljali o tem. V času posvetovanja o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem, 11. decembra 1984, ko sem govoril to, kar je tu zdaj v nekaj razširjeni obliki zapisano, je bila za prvo silo in ob vzporejanju nekaterih cen in plač kar sprejemljiva primerjava: 1 goldinar konvencijske veljave = 1000 jugoslovanskih dinarjev (novih dinarjev) = 100.000 starih dinarjev, ki se jim v vsakdanjem življenju nikakor ne moremo odpovedati. 1 krajcar bi bil potemtakem 16,67 dinarjev ali 1667 starih dinarjev, četrt krajcarja, najmanjši novčič, pa bi veljal dobre 4 (nove) dinarje ali 417 starih dinarjev. Ta primerjava pa je zaradi padanja vrednosti našega dinarja vsak dan manj ustrezna.

II

Med prehrabene artikle, ki so še nekako najbolj ohranili svojo veljavo, spada prav gotovo kruh. Seveda se moramo zavedati, da je v predmarčni dobi večina prebivalcev jedla doma pečen kruh. Kupovali so ga le v redkih neagrarnih krajih in v mestih. Mestni peki so bili po stari tradiciji pod stalnim in strogim nadzorom oblasti. V Ljubljani so na podlagi žitnih cen za vsak mesec vnaprej določili, kolikšne morajo biti žemlje in hlebci ali štruce kruha. Danes je masa kruha in žemelj stalna, spreminjajo pa se cene — takrat pa je bilo ravno narobe. Žemlje so bile od junija 1818 naprej po pol krajcarja in po krajcar, štruce po 3 in 6 krajcarjev, maso pa jim je vsak mesec vnaprej določila posebna komisija, mestni magistrat pa je predpis razglasil. V času do marčne revolucije so torej male navadne žemlje stale pol krajcarja ali 8,33 (novih) dinarjev = 833 starih dinarjev (po zgoraj opisani primerjavi), tehtale pa so najmanj 52 in pol grama (1847), največ pa slabih 138 gramov (1825), če primerjamo vsakoletne septembrske cene. Po isti primerjavi septembrskih cen je največkrat v predmarčni dobi stal kilogram najcenejšega kruha 4 krajcarje (6667 starih dinarjev). Včasih je bil seveda tudi precej dražji, tako zlasti v letih 1815—1817 in 1847. Septembra 1816 je stal kilogram 9,9 kr (16.500 starih dinarjev). Včasih pa je bil tudi cenejši, tako zlasti v dvajsetih letih. Septembra 1824 in 1825 je stal kilogram najcenejšega kruha le 2,4 kr (4000 starih dinarjev). Tako nizkih cen, kakor so bile v dvajsetih letih 19. stoletja, ni bilo pozneje nikdar več.¹

Razen za kruh so ljubljanski mestni predpisi določali mesečne cene tudi za meso, toda samo za govedino. Taka uradna govedina je bila navadno trikrat do štirikrat dražja od najcenejšega kruha. Navadno je stal kilogram govedine v predmarčni dobi 13 in pol krajcarjev (22.500 starih dinarjev). Tudi pri mesu so bila dvajseta leta najcenejša: septembra 1822 in 1824—1830 je stal kilogram mesa 9,8 kr (16.333 starih dinarjev). O kvaliteti mesa ljubljanske mesne tarife ne govorijo. Kako je bilo s teletino, svinjino in drugimi vrstami mesa? Kakšna je bila preskrbljenost z mesom? Zdravnik Lipič, ki je 1834 izdal zelo podroben opis Ljubljane, piše, da je pred francosko dobo smelo prodajati meso v Ljubljani samo sedem meščanskih mesarjev. Pod Francozi pa so dovolili tudi podeželskim mesarjem po nižji ceni sekati in prodajati v mestu in vsakdo je lahko svobodno uvažal meso naprodaj. Tako je ostalo tudi po obnovi avstrijske oblasti. Ta svoboda je po Lipiču pomenila propadanje ljubljanskih mesarjev, slabšanje kvalitete mesa in tudi dražje mestno meso.² Kaj od tega je res? Določene težave so gotovo bile. Emil Korytko, mlad Poljak, konfiniran v Ljubljano, je pisal 5. oktobra 1837 staršem: »Tukaj je velika revolucija mesarjev. Na Ogrskem vlada živinska kuga; živina pa v Ljubljano prihaja iz Ogrske. Mesarji nočejo prodajati mesa za manj kot 10—11 kr konv. veljave, postavljena pa je cena 9 kr konv. veljave. Trdijo, da imajo izgubo. Ljubljanske gospodinje so preplašene.«³ Te cene v pismu veljajo seveda za funt. 9 kr za funt pomeni 16,1 kr za kilogram (26.782 starih dinarjev), 10—11 kr za funt pa 17,9—19,6 kr za kilogram (29.757—32.733 starih dinarjev). Toda Korytko je v prikazovanju ljubljanskih cen svojim domačim rad nekoliko pretiraval. Za september in za oktober 1837 predpisana cena je bila 7 in pol krajcarjev za funt, torej 13,4 kr za kilogram (22.332 starih dinarjev).

Za kosilo (goveja juha, kos kuhane govedine in pečenka z zelenjavo ali solato; brez kruha) je plačeval Korytko 14 gld na mesec.⁴ Tako se je pogodil v začetku leta 1837. Aprila se je preselil na hrano k advokatu dr. Crobathu. Gospodinja je namreč zahtevala več in namigovala, kakor da je iz usmiljenja pristala na 14 gld. Crobath je dajal kosilo za isto ceno, vino pa je bilo zraven zastoj.⁵ Taka cena bi pomenila

¹ Podrobneje o vsem tem v članku V. Melik: Ljubljanske cene kruha in mesa v predmarčni dobi, *Kronika* 29, 1981, str. 27—33.

² W. Lippich: *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach*, Laibach 1834, str. 91.

³ E. Korytko: *Korespondenca z družino*, izd. M. in H. Leeming, Ljubljana 1983, II. knjiga, str. 73.

⁴ Korytko str. 35.

⁵ Korytko str. 48.

po naši primerjavi na dan 47.000 starih dinarjev. Za bivanje sta Korytko in njegov prijatelj najprej najela sobo in majhno predsobo, plačevati pa je bilo za to treba 16 gld na mesec.⁶ Policijsko poročilo govori o dveh sobah in 14 gld.⁷ Pri Crobathu sta dobila malo večje in lepše stanovanje za isti denar.⁸ Decembra 1837 se je Korytko sam preselil iz sobice pri Crobathu v večjo sobo pri Schmalzu; za to opremljeno sobo je plačeval po 7 gld na mesec (brez kurjave). Za kurjavo je plačeval okrog 5 gld na mesec.⁹ Pomladi 1838 sta se Korytko in njegov prijatelj pogodila za stanovanje pri oficirju Schweigerju v kazini: za dve sobi in predsobo naj bi plačevala 18 gld na mesec.¹⁰ Ves čas poudarja Korytko, da je v Ljubljani zelo težko dobiti stanovanje.

Prešeren je leta 1828 stanoval pri Kastelcu. Tomo Zupan je zapisal besede Lenke, Prešernove sestre: »Košto je imel doktor pri Kastelcu. Opoldan kosilo, pa zjutraj kafé. Plačeval mu je za stanovanje, za opoldan pa zjutraj 12 goldinarjev na mesec.«¹¹ Po primerjavi s številkami, ki jih navaja Korytko, bi rekli, da se Lenkin znesek 12 gld nanaša samo na hrano (opoldan pa zjutraj), ne pa na stanovanje; tudi o tem govori Lenka, da je za hrano brat preveč plačeval.

Kilogram bele istrske soli je stal do 1. novembra 1829 5,54 krajcarjev (9.233 starih dinarjev), odtlej pa 6,32 krajcarjev (10.533 starih dinarjev).¹² Leta 1834 je stala kava v kavarni pred ljubljanskim gledališčem 20 kr (33.333 starih dinarjev); kakor pravi tedanji komentar, je bila to draga kava.¹³ Poština za navadno, manj kot 8,75 g težko pismo je znašala najmanj 2 kr (3.333 starih dinarjev), za najbolj oddaljene kraje v notranjem prometu pa 14 kr (23.332 starih dinarjev). Reforma leta 1842 je znižala najvišjo tarifo na 12 kr (20.000 starih dinarjev) in poenostavila računanje razdalj. Naslednje leto so nekatere postavke spet znižali.¹⁴ Dr. Bežek je v Prešernovem zapuščinskem postopku računal svoje zdravniške obiske pri Prešernu po pol goldinarja (30 kr = 50.000 starih dinarjev).¹⁵ Prešernova zlata ura je stala 40 gld.¹⁶ Kazina, zgrajena 1836—1838 v Ljubljani, je stala 70.000 gld. Njeni člani, plemstvo, meščanstvo in uradništvo, so morali plačevati 1 gld 20 kr mesečne članarine (133.333 starih dinarjev).¹⁷

Plače so v predmarčnem času navajali vedno v letnih zneskih — za naše primerjave jih moramo torej deliti z dvanajstimi meseci. V vsem tem času so se spreminjale izredno malo ali celo sploh nič. Pomočnik sodnega sluga je zaslužil na leto 144 gld (na mesec 1.200.000 starih dinarjev), pa še oblačilni prispevek 15 gld.¹⁸ Sodni sluga je dobil na leto 200 gld (na mesec 1.666.666 starih dinarjev), pa še oblačilni prispevek 25 gld in stanovanje. Po 250 gld na leto (2.083.333 starih dinarjev na mesec) so zaslužili: pismonoša, pisar drugega razreda in učitelj okrožne šole v Postojni. Pisar prvega razreda je imel plačo 300 gld (2.500.000 starih dinarjev mesečno). Pisar okrožne blagajne in aktuar drugega razreda sta zaslužila po 400 gld (3.333.333 starih dinarjev na mesec). Prav toliko in vso oskrbo je dobival Anton Murko kot vzgojitelj pri grofu Wickenburgu.¹⁹ Aktuar prvega razreda in davkar v

⁶ Korytko str. 34.

⁷ I. Prijatelj, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 19, 1909, str. 9.

⁸ Korytko str. 62.

⁹ Korytko str. 75, glej tudi str. 37.

¹⁰ Prijatelj IMK str. 14.

¹¹ T. Zupan: Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje, Celje 1933, str. 19.

¹² Sammlung der polit. Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernement-Gebiet, Jahr 1827, str. 350, Jahr 1829, str. 603.

¹³ Slovan 1911 str. 7.

¹⁴ M. Zontar, PTT arhiv 21, Beograd 1978/79, str. 106; v op. 12 cit. Sammlung, Jahr 1842, str. 82, Jahr 1843, str. 22.

¹⁵ A. Zigon: Zapuščinski akt Prešernov, Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph Gymnasiums in Krainburg 1903/4, str. 40.

¹⁶ T. Zupan str. 18.

¹⁷ W. Šmid, Carniola 2, 1909, str. 148.

¹⁸ Večina podatkov, ki je navedena v tem odstavku, je posneta po staležu in plačah uradništva po posameznih razredih okrajnih komisariatov, objavljenih v knjigi J. Polec: Kraljestvo Ilirija, Ljubljana 1925, str. 231—232, plačah zdravstvenih delavcev, objavljenih v Lipičevi v op. 2 cit. knjigi (str. 259) in razpisnih pogojih za posamezna mesta, objavljenih v Amtsblattu kot prilogi Laibacher Zeitung.

¹⁹ Murkovo pismo z dne 1. 1. 1839, objavljeno v Zborniku znanstvenih in poučnih spisov Slovenske matice 6, 1904, str. 123.

okrajnem komisariatu tretjega razreda sta imela po 500 gld (4,166.666 starih dinarjev mesečno). Okrajni komisar tretjega razreda, davkar v okrajnem komisariatu drugega in prvega razreda, kontrolor okrožne blagajne in gimnazijski profesor v Kopru so imeli plačo 600 gld (5 starih milijonov mesečno). Primadona je dobivala v času sezone (8 mesecev) v Ljubljani po 80 gld na mesec, kar je zneslo na leto 640 gld.²⁰ Mlajši profesor liceja, okrožni gozdni komisar, okrožni inženir, okrajni komisar drugega razreda in Čop kot vodja licejske knjižnice so imeli po 800 gld na leto (6,666.666 starih dinarjev mesečno); okrajni komisar in Čop poleg tega še brezplačno stanovanje. Na letnih 800 gld je računal Lipič povprečen dohodek samostojnega zdravnika. Okrajni komisar prvega razreda je imel 900 gld (7 in pol starih dinarjev mesečno) s stanovanjem, 900 gld je bila tudi plača srednjega profesorja liceja. Starejši profesor liceja je imel 1000 gld (8,300.000 starih dinarjev na mesec). Najvišja plača univerzitetnega profesorja na Dunaju je bila 1500 gld (12 in pol starih milijonov na mesec). Mestni in deželni svetnik tržaškega deželnega sodišča je imel plačo 1600 gld (13,333.333 starih dinarjev mesečno), predvideno pa je bilo napredovanje do 2000 gld. Višji gradbeni direktor ljubljanskega gubernija je imel 1800 gld (15 milijonov starih dinarjev mesečno), tržaškega gubernija 2500 gld. Deželni protomedik, sanitetni referent, gubernijski svetnik in direktor medicinsko-kirurškega študija na ljubljanskem liceju je imel 2000 gld (16,666.666 starih dinarjev mesečno).

Dr. Gerbec je pisal leta 1846, da se idrijski fant, ki ga s 15. letom vzamejo v rudnik na delo, lahko oženi, ko doseže 16 kr stalne plače na dan (26.666 starih dinarjev); to bi zneslo slabih 700.000 starih dinarjev na mesec. Do te plače je prišel med 25. in 30. letom.²¹ Kaplan Weinhandl se je hvalil, da ima poleg vse oskrbe 52 gld plače na leto, da pa z mašami in različnimi taksami, ki mu jih prepušča župnik, doseže nad 200 gld.²² Za Korytka je menila policija, da v Ljubljani s 50 gld na mesec (toliko jih je dobival od očeta) težko shaja.²³ Čop je v pismu 6. januarja 1834 imenoval svojo plačo (800 gld) slabo. Napisal je, da mora pozimi dati mnogo inštrukcij, da lahko poplača nekoliko lahkomišelnost narejene dolgove zaradi nakupovanja knjig.²⁴ Kakor vemo, je živel Čop zelo skromno, vina skoraj ni pil, precej denarja pa je dajal za knjige, potovanja in podpore sorodnikov.²⁵ Znanstvene knjige so stale povprečno po 2 gld.²⁶ Vožnje niso bile poceni. Anastazija Grüna (grofa Auersperga) potovanje po Angliji, Nemčiji in Franciji, ki je trajalo deset mesecev, je stalo 3.800 gld — »toliko pa je bil ravno dobil od založnika za novo izdajo Po-ezi«.²⁷

III

Glavna kulturna dejavnost Slovencev v predmarčni dobi je bilo izdajanje slovenskih knjig. Pomoč oblasti je segala le na nekatera področja kot recimo osnovno šolstvo. Kmetijska družba je imela v programu tudi izdajanje poučnih strokovnih knjig za kmeta. Privatni podjetniki (tiskarnarji, knjigovezi, knjigarnarji) so bili pripravljeni zalagati knjige, za katere so predvidevali dobro in hitro prodajo. Med takimi so bile zlasti nabožne knjige in povesti za preproste ljudi. Dela, ki so bila namenjena ožjemu, bolj izbranemu krogu bralcev, pa dela, ki so se zdela za prodajo tvegana, so navadno izhajala v samozaložbi pisca, ki je plačal papir, tisk, vezavo in druge stroške, skrbel za distribucijo in imel nazadnje izgubo ali dobiček. Mnogi založnika sploh niso iskali, ampak so se brez razmišljanja odločili za samozaložbo.

²⁰ W. Šmid Carniola str. 150.

²¹ M. Arko: Zgodovina Idrije, Gorica 1931, str. 139.

²² Weinhandlovo pismo z dne 21. 10. 1837, objavljeno v Zborniku znanstvenih in poučnih spisov Slovenske matice 2, 1900, str. 218.

²³ Prijatelj IMK str. 12.

²⁴ Pismo objavljeno v Zborniku Slovenske matice 1, 1899, str. 128.

²⁵ F. Kidrič, Slovenski biografski leksikon 1, str. 99 (Čop).

²⁶ Izračunano po podatkih, navedenih v Mitteilungen des Musealvereines für Krain 20, 1907, str. 78 in v Zoisovi korespondenci 1808–1809, ki jo je izdal F. Kidrič (Ljubljana 1939), str. 9.

²⁷ Korytko str. 87.

Kakor je pisal Čop leta 1830, so nabožnih del tiskali navadno po 2000 izvodov, ki so jih v par letih tudi razprodali.²⁸ Nekateri molitveniki so doživeli več ponatisov. Tako je menda priljubljena Baragova Dušna paša s sedmimi izdajami v petnajstih letih (1830—1845) dosegla 30.000 izvodov.²⁹ Tudi nekatere povesti so se dobro prodajale. Ciglarjeva Sreča v nesreči je v štirih letih doživela tri izdaje s 3.050 izvodi.³⁰ Izdajatelj Krajske čbelice, ki so računali na »bolj omikane« kupce, so določili naklado na 600 izvodov. Vendar so bili vsi trije prvi letniki (1830—1832) potrebni ponatisov: prvega so natiskali čez štiri leta še 400, drugega po 16 letih 625, tretjega po 17 letih 400. Četrty letnik je izšel v 1.000 izvodih (1834).³¹ Prešeren je izdal Krst pri Savici (1836) v 600 izvodih, Poezije (1847) v 1.200 izvodih. Smole je izdal Linhartovega Matička v 1.000 izvodih, prav tako Garrickovega Varha.³²

Cene papirja in tiska so bile seveda zelo različne, saj so izbirali različen papir in različen tisk. Tudi tiskarnarji so bili cenejši in dražji. Tudi prodajne politike so bile različne. Celovski Leon je dajal svojim komisionarjem 25 % rabat, na Kranjskem pa niso dajali nič, kakor piše Slomšek, in so bile zato knjige cenejše.³³ Naj navedemo nekaj primerov iz Blaznikove tiskarne v Ljubljani. Tisk in papir Krajske čbelice, od katere je štel vsak zvezek približno sto strani male osmerke, je stal prvo in drugo leto po 42 gld, tretji (nekoliko debelejši) zvezek je stal 45 gld, četrty zvezek v 1.000 izvodih pa 49 gld. Ponatis prvega zvezka je stal 32 gld 30 kr, ponatis drugega zvezka 41 gld. Samo tisk Smoletovega Varha (48 strani) brez papirja je stal 24 gld.³⁴

Za nekatere knjige, zlasti za dela, katerih pisanje ali prevajanje je bilo naročeno, je dobil pisatelj ali prevajalec honorar. Tako je dal Cafu štajerski šolski sklad za prevod računice za drugi in tretji razred osnovne šole 60 gld (1847).³⁵ Celovski tiskarnar Leon, ki je med drugim založil Stojanov prevod Filoteje in Slomškovo Krščansko devišstvo, je plačeval po 4 gld 30 kr (450.000 starih dinarjev) za tiskovno polo, vendar večkrat ne v denarju, ampak v vezanih knjigah.³⁶

Cene so bile, kakor se zdi, navadno tako postavljene, da so bili papir, tisk, vezava, honorarji (kjer so jih plačevali) in drugi stroški približno poplačani s prodajo tretjine naklade ali pa še prej. Prešeren je pisal za Krst pri Savici Čelakovskemu, da so njegovi stroški že pokriti, ker je prodanih blizu 200 izvodov in jih ni dal natisniti več kot 600. Papir in tisk sta stala 27 gld 40 kr. Izvod (34 strani osmerke) je stal 20 kr (33.333 starih dinarjev), toliko kot draga kava. Stroški papirja in tiska so bili torej pokriti že s prodajo 83 izvodov. Stroški za papir in tisk Sreče v nesreči (70 gld) so bili pokriti s prodajo 210 izvodov (bilo jih je 1:050). Leta 1836 sta stala papir in natis 4.000 izvodov Baragove Dušne paše (nekaj nad 500 strani) 460 gld. Izvod so prodajali po 50 kr (83.330 starih dinarjev); za kritje papirja in tiska je bilo treba prodati 552 izvodov. Seveda bi bilo treba računati še druge stroške. Prešeren je plačal za Poezije v zelo lepem tisku in opremi (192 strani 8°) 257 gld 30 kr, za vezavo vsakega izvoda je plačal 3 kr. Prodanih 318 izvodov je dalo 318 gld, toda 10 % prodajne cene je dal Prešeren Blazniku, ker mu je knjige prodajal.³⁷

Knjige so prodajali na različne načine. Navadno so nanje opozarjali še pred izidom z oglasi ali poročili v časopisih in časnikih. Večkrat so zbirali prednaročnike; njih imena so bila pogosto objavljena v knjigi. Med zavednimi Slovenci, med domorodci, kakor so takrat rekli, je bilo mnogo takih, ki so kupili vsako slovensko knjigo, če so le zvedeli zanjo, ne glede na vsebino, zvrst ali kvaliteto. Čeprav so imeli zelo

²⁸ Pismo objavljeno v Zborniku Slovenske matice 5, 1903, str. 96.

²⁹ F. Jaklič: Misijonski škof Irenej Friderik Baraga, Celje 1931, str. 50.

³⁰ Kolarčeva izdaja Sreče v nesreči, Celje 1936, str. 9.

³¹ A. Zigon: Kronološki pregled (Komentar k Prešernovim poezijam), Prevalje 1922, str. 81.

³² A. Slodnjak, Slovenski biografski leksikon 3, str. 386 (Smole).

³³ Pismo objavljeno v Arhivu za zgodovino in narodopisje 1 (Maribor 1930—1932), str. 42.

³⁴ Blaznikov Arbeitsbuch v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

³⁵ Dopis objavljen v Zborniku Slovenske matice 2, 1900, str. 249.

³⁶ V op. 33 cit. Arhiv str. 42, 46.

³⁷ Zigon, v op. 31 cit. delo str. 74, v op. 15 cit. delo str. 10.

različne poglede na svet in življenje, na kulturo in napredek, jih je večinoma povezovalo navdušenje za slovensko stvar. V tem navdušenju so se seznanjali, povezovali, dopisovali, žrtvovali čas in denar za slovensko knjigo. Mnogi so prevzemali vlogo razpečevalcev in akviziterjev: navdušeno so delali reklamo za knjige, zbirali prednaročnike ali kupce, dobivali in razpošiljali izvode, pobirali denar in ga pošiljali avtorjem. Tako so nastale širše in ožje mreže prijateljev in znancev, ki so nadomeščale knjižarne in knjižne oglase. Zlasti duhovniki so dajali tem mrežam veliko razširjenost. Velik del korespondence naših ljudi predmarčne dobe je posvečen vprašanjem knjige, medsebojnim prošnjam in uslugam pri razpošiljanju, prodajanju, obveščanju.

Eden izredno spretnih organizatorjev je bil duhovnik in profesor Jožef Muršec v Ptuj (1833—1839) in Gradcu (po 1839). Nabiral je deloma osebno deloma po svojih znancih v posameznih krajih prednaročnike in kupce slovenskih in ilirskih knjig, zbornikov in periodičnih publikacij. Svojo *Kratko slovensko slovnico* za prvence, ki jo je izdal 1847 v 2.000 izvodih, je razposlal v Ormož, Radgono, Ptuj, Maribor, Celje, Celovec, Ljubljano in Trst desetim knjigarnarjem, profesorjem in duhovnikom, da bi jih pošiljali in prodajali naprej drugim. Celjski opat Matija Vodušek je dobil kar 500 izvodov. Vse slovnice so razprodali.³⁸ Knjiga, ki so se zanjo zavzeli dobri organizatorji, se je gotovo bolje prodajala. Pri Prešernovih Poezijah nobenega takega organizatorja ni bilo. Prešeren najbrž ni imel smisla za to, tudi če bi ne bil bolan. Oglas v Novicah je povedal, da se knjiga prodaja v Blaznikovi tiskarni,³⁹ knjižarne pa je niso dobile. Zdi se, da so prodanih 318 izvodov kupili samo Ljubljanci in tisti od drugod, ki so se posebej obrnili na Blaznika, se posebej potrudili, da so prišli do knjige. Stroški izdaje pa so bili tudi pri Poezijah, kakor smo videli, pokriti.

Sredi leta 1843 so začele izhajati Novice. Da bi list priporočali uradniki in duhovniki, se je Kmetijska družba obrnila na gubernij in na škofijske ordinariate.⁴⁰ Začetna naklada je bila 1.000 izvodov, je stalno naraščala in se je 1848 dvignila na 1.800. Za prvi letnik (drugo polovico 1843) je dobil tiskarnar Blaznik za papir, ki ga je stal 110 gld 30 kr, in za tisk od Kmetijske družbe po 17 gld za številko, torej skupaj 442 gld. Za prevajanje in korigiranje člankov je plačevala družba Malavašiču po 5 gld za številko, torej v prvem letu 130 gld. Letna naročnina je bila predvidena na 2 gld za Ljubljance, 2 gld 30 kr za naročnike po pošti. Ker je bilo 958 naročnikov, je dala naročnina najmanj toliko goldinarjev. Ne glede na še mogoče druge stroške so Novice že v prvem letu finančno uspele. Blaznik, ki je zadolženo Retzerjevo tiskarno s kapitalistično sposobnostjo, dostikrat tudi brezobzirnostjo dvignil v veliko in donosno podjetje, je tudi pri Novicah, za začetek katerih se je močno trudil, z instinktivno sposobnostjo podjetnika vedel, da bo uspel — medtem ko je recimo kranjska delegacija Industrijskega društva 14. maja 1840 menila, da bi imel predlagani slovenski tehniški list premalo naročnikov.⁴¹

Slovenski kulturni tisk predmarčne dobe je slonel predvsem na ramenih piscev-samozaložnikov, piscev, ki niso dobivali honorarjev, in na požrtvovalnosti zavednih Slovencev po najrazličnejših krajih, ki so knjige širili in jim iskali kupce. Pri vsem tem je bilo ugodno dvoje: da je bilo piscem mogoče delati zastonj in plačevati tiskanje svojih del, pa da je že prodaja dela majhne naklade krila stroške natiska. Narodnega navdušenja prvih generacij slovenskih rodoljubov ne gre meriti samo z idejami, ampak tudi z materialnimi denarnimi prizadevanji. Tem prizadevanjem se je v veliki meri zahvaliti, da smo dosegli v boju za nacionalno enakopravnost take uspehe.

³⁸ Zbornik Slovenske matice 6, 1904, str. 158.

³⁹ Novice 1847, str. 42. O prodaji glej J. Zigon, Naši razgledi 1960, str. 62.

⁴⁰ S. Mihelič, Slavistična revija 1, 1948, str. 52; J. Richter, Časopis za zgodovino in narodopisje, NV 3, 1967, str. 244.

⁴¹ S. Mihelič str. 36.

Zusammenfassung

EINIGES ZU PREISEN, LÖHNEN UND DER KULTUR IM VORMÄRZ

Vasilij Melik

Der Autor führt einige Preise und Löhne im Vormärz an. Brot und Fleisch waren am billigsten in den 20er Jahren. Die Beamtenlöhne veränderten sich in dieser Zeit sehr wenig oder überhaupt nicht. Der dritte Teil der Abhandlung ist der damals wesentlichen kulturellen Tätigkeit der Slowenen, der Herausgabe slowenischer Bücher, gewidmet. Hilfe der Behörden erstreckte sich nur auf einige Gebiete. Die Bauerngesellschaft hatte auf dem Programm auch die Herausgabe lehrreicher Fachbücher für den Bauern. Privatunternehmer (Drucker, Buchbinder, Buchhändler) waren bereit, solche Bücher zu verlegen, die einen guten und schnellen Vertrieb vorsahen (religiöse Bücher und Geschichten für einfache Leute). Andere Werke wurden gewöhnlich im Selbstverlag des Verfassers herausgegeben, der Papier-, Druck-, Binde- und andere Kosten trug, für die Distribution sorgte und zuletzt von seiner Publikation entweder Gewinn oder Verlust hatte. Die Buchpreise waren meist so festgesetzt, daß die Kosten durch den Verkauf eines Drittels der Auflage oder schon früher gedeckt waren. Auf neue Bücher wurde gewöhnlich schon vor dem Erscheinen durch Anzeigen und Berichte in Zeitungen und Zeitschriften hingewiesen. Öfters wurden Vorbestellungen gesammelt. Unter den nationalbewußten Slowenen gab es viele, die jedes slowenische Buch, ohne Rücksicht auf Inhalt, Gattung oder Qualität kauften, wenn sie nur Kenntnis davon erhielten. Voller Begeisterung für das Slowenentum machten sie Bekanntschaften, verbanden, korrespondierten einander, opferten Zeit und Geld für das slowenische Buch. Viele von ihnen übernahmen den Vertrieb, machten begeistert Reklame für die Bücher, sammelten Vorbestellungen oder suchten Käufer, bezogen und versandten die einzelnen Exemplare, sammelten Geld ein und schickten es dem Verfasser zu. So entstanden mehr oder weniger dichte Netze von Freunden und Bekannten, die Buchhandlungen und Buchanzeigen ersetzten. Vornehmlich die Geistlichen trugen viel zur Ausbreitung dieser Netze bei. Im Vormärz ist ein Großteil der Korrespondenz der Slowenen der Bücherfrage gewidmet, wechselseitigen Bitten und Diensten beim Versand, Verkauf und Benachrichtigungen. Auf der Opferbereitschaft dieser nationalbewußten Slowenen und auf den Schultern der Verfasser-Selbstverleger ruhte die slowenische kulturelle Presse des Vormärz. Günstig dabei war daß es, den Verfassern möglich war, umsonst zu arbeiten und Kosten für die Herausgabe von Büchern zu tragen sowie auch, daß schon der Verkauf eines Werkes in kleiner Auflage alle Druckkosten decken konnte. Für alles Gesagte gibt es im Artikel konkrete Beispiele.

SLOVENSKI ZNANSTVENI INŠTITUT — Slowenisches wissenschaftliches Institut

A-9020 Celovec/Klagenfurt, Bahnhofstrasse 38/II, tel. (4222) 57 142

je v svoji seriji »Disertacije in razprave — Dissertationen und Abhandlungen« doslej izdal naslednja dela:

1. Vida Obid: Die slowenische Literatur in Kärnten seit 1945. — 1979
2. Fran Zwitter: Die Kärntner Frage. — 1979
3. Avgustin Malle: Die slowenische Presse in Kärnten 1848—1900. — 1979
4. Mirko Messner: Prežihov Voranc und die Bauern. — 1980
5. Janko Pleterški: Elemente und Charakter der plebiszitären Entscheidung 1920 in Kärnten. — 1980
6. Rudolf Vovk: Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918 — Bestandsaufnahme der Kärntner utrakvistischen Schulen bis 1918. — 1980
7. Franc Merkač — Marija Jurič: O vaškem vsakdanu (Dob pri Pliberku). — 1984

Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

je izdal drugi ponatis učbenika akad. prof. dr. Boga Grafenauerja

»STRUKTURA IN TEHNIKA ZGODOVINSKE VEDE«, Ljubljana 1960.

Učbenik lahko naročite ali kupite za ceno 200 din na oddelku za zgodovino (YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, tel. (061) 332-611, int. 209) vsak dan razen sobote od 7. do 14. ure.

Zveza zgodovinskih društev Slovenije je maja 1982 izdala kot posebno publikacijo razpravo, ki jo je za »Zgodovinski časopis 1-2/1981 pripravil Franc Šebjanič

SOLNIK IN DOMOLJUB ADAM FARKAŠ (1730—1786)

Publikacija o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja je v manjšem številu izvodov še na voljo na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I. Cena knjižice znaša 80 din (za člane ZZDS 60 din, za študente 40 din).

Ob 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju je Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in z Zgodovinskim društvom v Celju izdala knjigo

Nada Klaić

ZADNJI KNEZI CELJSKI V DEŽELAH SV. KRONE

Knjiga je izšla kot posebna izdaja Celjskega zbornika. Avtorica — ugledna hrvaška zgodovinarica in profesorica zagrebškega vseučilišča je na podlagi novih ali doslej malo koriščenih arhivskih virov podala novo in popolnejšo podobo delovanja Celjskih, posebej še v ogrskih deželah.

Člani zgodovinskih in muzejskih društev lahko knjigo po znižani ceni prejmejo na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije.